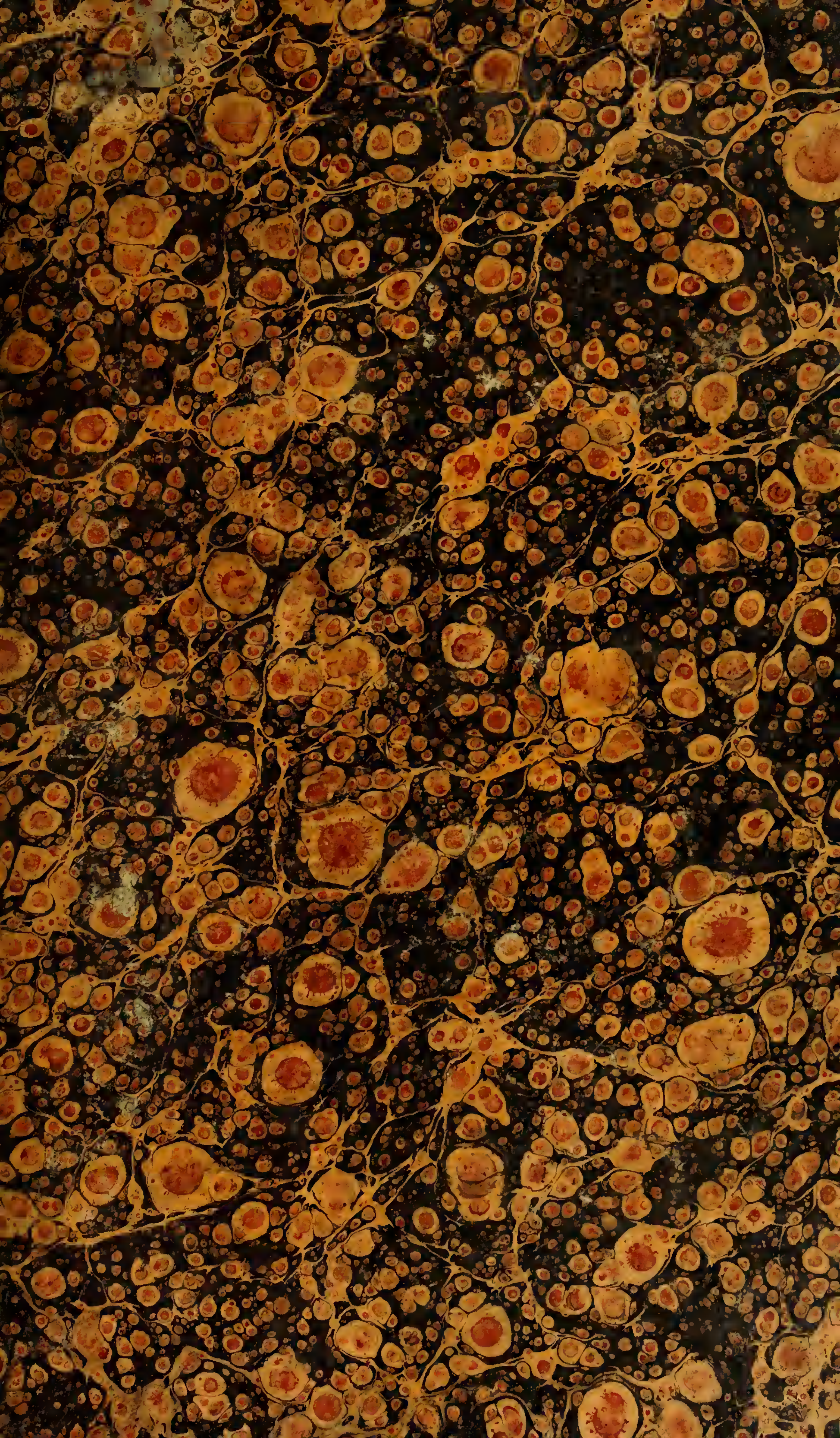

M XXI
1580a/B 18/6

Digitized by the Internet Archive
in 2016 with funding from
Wellcome Library

https://archive.org/details/b28758626

RAPPORT

WEGENS DEN STAAT DER

VEEZIEKTE,

WAARGENOMEN IN DE MAAND DECEMBER 1796.

IN DE LANDEN TUSSCHEN MAAS EN WAAL, EN DEN LANDE VAN CUYK.

DOOR

S. J. BRUGMANS,

PROFESSOR IN DE GENEES- EN KRUIDKUNDE AAN 'SLANDS HOOGE SCHOOL TE LEYDEN.

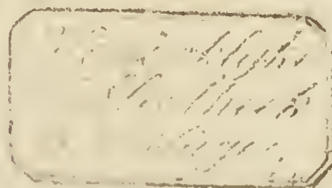
UITGEGEEVEN OP LAST DER

NATIONAALE VERGADERING.

TE LEYDEN, BIJ

A. EN J. HONKOOP.

MDCCXCVII.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VOORBERICHT.

Toen de Nationaale Vergadering beflooten had, dat het volgend Rapport door den druk zoude gemeen gemaakt worden, en dezelve ook de bezorging hier van wel aan mij wilde overlaaten, zoo heb ik mij gehaast om aan dit befluit te voldoen.

Ik had eerst gedacht er nog eenige aanmerkingen bijtevoegen, dan bij nadere overweeging, heb ik gemeend, het zelve onveranderd, gelijk het aan de Commisfie den 4. January is voorgeleezen, te moeten uitgeeven, wijl ik het voegzaamer achte

om van het een en ander, wanneer ik nieuwe berichten, waarneemingen en proeven, welke tot deeze ſtoffe behooren, zal bijeen verzameld hebben, naderhand verſlag te doen. — Zij, die in ſtaat zijn, om op plaatſen, alwaar deeze Veeziekte heerscht, onderzoekingen omtrent dezelve te doen, of die zich hiermede elders in voorige *Epidemiën* hebben bezig gehouden, zullen mij verpligten, indien zij mij, ten algemeenen gebruike, met hunne aanteekeningen willen vereeren.

Vooral verlange ik, dat Geneeskundigen, gewoon aan het waarneemen van ziekten, en geoefend in de moeilijke kunst van in lijken derzelver oorzaaken en uitwerkſels, zoo wezenlijke als toevallige, naateſpooren, zich willen verledigen om mijn geſchrijf met de Natuur te vergelijken. — Ik heb opgegeeven, het geen ik gezien heb, maar voorzeker heb ik niet alles gezien. — Het gebeurt ook zeer dikwijls in *Epidemiën*, dat de ziekten op onderſcheidene plaatſen verſchillend gewijzigd zijn, en niet min zeldzaam,

dat derzelver aard met de jaarſaiſoenen verandert. — Hoe naauwkeuriger dit alles wordt naagegaan, dies te zekerder zal men deeze Veeziekte leeren kennen, en hier door eindelijk eenen vasten grond leggen, om met het beste gevolg dezelve tegentegaan.

De kennis immers der ziekten is het moeilijkſte, eerſte en voornaamſte deel der beoefenende Geneeskunde; en om hier in, ten aanzien van het vee, naar wensch te ſlagen, vordert wel de *analogie*, welke er in het maakſel en in de werkingen van de lighaamen der viervoetige dieren en van den mensch plaats heeft, dat men die algemeene regels volge, welke in de Geneeskunde, voor het menſchelijk lighaam beſtemd, in acht genomen worden; maar zij vordert tevens, dat het verſchil van maakſel van deeze dieren en den mensch naauwkeurig in aanmerking genomen worde. — Ik heb van dit alles in dit Rapport niet kunnen ſpreeken, maar hetzelve, als bekend moeten onderſtellen, en voor zoo verre het bijzonder maakſel der runderen hier te paſſe koomt, kan men hetzelve in

 meer

meer dan één opzicht zeer naauwkeurig bepaald vinden in twee verdienstvolle werkjens, welke ik op mijne reize had medegenomen; en meer dan eens hebbe aangehaald; het eerste zijn *Lessen over de in 1769. zweevende Veepest* van den beroemden CAMPER, uitgegeeven te *Leeuwarden* 1769. en het andere zijn *Lessen over de herkaauwing der Runderen en woedende Veeziekte* van den vermaarden VINK, uitgegeeven te *Rotterdam* 1770.

Schoon de Veeziekte, waar van ik thands verslag doe, zich tot nu toe slechts op weinige plaatsen in dit Gemeenebest heeft doen zien, is het niet buiten vrees, dat dezelve of verder verspreid worde, of ook elders ontsteeke, en van hier is het volstrekt noodig, ter beraaming van gepaste maatregelen, dat de Landsbestuurders telkens spoedig en gemakkelijk voldoende narichten bekomen, nopens den staat en voortgang der ziekte door het geheele land. — Om dit oogmerk te bereiken, is onder anderen door het *Bureau*

van

van Gezondheid over de armée en hospitalen deezer Republiek, ten dien einde eene correspondentie geopend met alle de Officieren van gezondheid, welke door de verschillende gewesten overal verspreid zijn. Aan deezen zal het *Bureau*, nevens dit Rapport, bij circulaire missive een plan zenden, volgens het welk de waarneemingen, indien de ziekte ter plaatse waar zij zich bevinden, mogt ontsteken, moeten gedaan worden; welke waarneemingem hier door, als in een middenpunt te samen komende, door den druk zullen gemeen gemaakt worden.

Daar 's Lands armée het geluk heeft, van de zorg over de gezondheid van het krijgsvolk aan zeer bekwaame mannen te zien toevertrouwd, welke door de naauwkeurigheid, waarmede zij hunne posten waarneemen, dagelijks toonen, dat hun geen ijver ontbreekt, om met alle krachten ten gemeenen nutte werkzaam te zijn, en zij door het vertrouwen, dat de Landsbestuurders met het opdragen van deezen last wederom in hun stellen,

eene belooning voor hunne werkzaamheden, en tevens een ſpoorſlag ter verdubbeling van hunnen ijver vinden, hoopen wij ook hier door in ſtaat te zullen zijn, om onzen Landgenoten telkens verſlag te kunnen geeven, van al het geen, ten aanzien der Veeziekte in ons Gemeenebest, aanmerkingswaardig zal voorvallen.

S. J. BRUGMANS.

Leyden den
8 January
1797.

RAPPORT, wegens den ſtaat der Veeziekte, welke thands in de Landen tusſchen *Maas* en *Waal* en den Lande van *Cuyk* plaats heeft, overgegeeven aan de Commisſiën, zoo door de Nationaale Vergadering, als het Provinciaal Beſtuur van Holland benoemd, tot het voordraagen van maatregelen, ter voorkoming van de verſpreiding dier ziekte, door SEBALD JUSTINUS BRUGMANS, *Profesſor in de Genees- en Kruidkunde aan 's Lands Hooge School te Leyden.*

MEDEBURGERS!

Zoo dra ik op maandag den 26. December, den brief van voorſchrijving van den Praeſident der Nationaale Vergadering aan de Hoogst- en andere Geconſtituëerde Magten had ontvangen, ten einde in de onderſcheidene plaatſen die hulp te erlangen, welke ik ter uitvoering van den last, waar mede Gijlieden mij wel hebt gelieven te vereeren, zoude kunnen noodig hebben; zoo heb ik mij

terſtond den volgenden dag van *Leyden* op reis begeeven, en dezelve met al dien ſpoed voortgezet, welken het ongunſtig ſaiſoen, het hooge water in de rivieren, die ten deele met ijs bedekt waren, en andere beletſelen hebben veroorloofd.

Eer ik Ulieden mijne waarneemingen, betreffende den aart der thands heerſchende Veeziekte, kan mededeelen, moet ik opgeeven, op welke plaatſen ik dezelve hebbe aangetroffen.

Wat men ook moge gezegd hebben, ik ben genoegzaam zeker, dat deeze beſmetting zich niet alleen tot nu toe niet heeft geopenbaard aan deeze zijde van den Rhijn, maar ook even weinig in de Landen, gelegen tusſchen den *Rhijn* en de *Waal*. — Aan de overzijde van de *Waal*, tusſchen *Waal* en *Maas*, heb ik terſtond de dorpen *Wamel*, *Leeuwen* en *Druten* bezogt, dan ook hier geene Veeziekte aangetroffen. — In dit laatſte dorp bekwam ik van den fungeerenden Richter MEULMAN het zeker bericht, dat de ziekte zich in de Landen tusſchen *Maas* en *Waal* be-

paal-

paalde tot twee plaatſen, tot *Afferden* namelijk en *Deest*, hier reeds eenigen tijd had plaats gehad, maar zich niet verder verſpreidde. Te *Afferden* was het Vee op twee, genoegzaam nevens elkanderen liggende, ſtallen aangeſtoken, en te *Deest* insgelijks op twee ſtallen; dan, gelijk de ziekte in dit laatſte dorp het eerst begonnen was, hield dezelve ook hier genoegzaam op, zijnde de meeste Beesten, ten getale van veertig, geſtorven, agt gebeterd, en ſlechts nog twee ziek.

Ik begaf mij toen terſtond naar de zoo even genoemde plaatſen, en onderzogt aldaar dien dag bijkans vijftig zieken, zoo Kalveren, Koeien als Osſen, en had tevens gelegenheid, door het aantreffen van pas geſtorvenen, de uitwerkzelen der krankheid door ontleeding nateſpooren.

In de dorpen, verder opwaards tot *Nymwegen* toe, was de ziekte niet gezien.

In *Nymwegen* zelve was, volgens opgave van den Praeſident Burgermeester DOELEMAN, den 21. December op zekeren ſtal, alwaar twee beesten

 ſton-

ſtonden, het eene ziek geworden, en kort daar op het tweede. Het eerſte ſtierf den 25. en het tweede den 28. Den 27. had men de ziekte waargenomen bij een beest op een tweeden ſtal, alwaar nog twee andere beesten ſtonden, en ook dat was den 29. overleeden, terwijl de overigen, door mij naauwkeurig onderzogt, tot nog toe volkomen gezond waren; — verder had zich aldaar, de beſmetting niet geopenbaard.

Daar ik nu bericht ontving, dat zich alleenlijk de ziekte liet zien, in en omſtreeks den lande van *Cuyk*, en bijzonder in de ſtad *Grave*, heb ik mij derwaarts begeeven. — Men zeide, dat ter zijde af van *Grave*, in het dorp *Overasſelt*, op eene kleine Boerenplaats, eenige kranke Runderen zich bevonden; dan, door het overloopen der Maas, was deeze plaats niet genaakbaar. Voor het overige was ook hier de ziekte niet. In *Grave* had dezelve reeds ſedert het begin van December geheerscht, en tot den 30. deezer maand, toen ik mij aldaar bevond, waren er één en dertig koeien en één kalf geſtorven. Thands liet ik er nog vier

zie-

zieke beesten, welke wederom naauwkeurig werden gadegeslagen.

Op andere plaatsen, binnen de grenzen der Republiek, wist men tot nu toe van geene veeziekte; maar een geloofwaardig gerucht zeide, dat dezelve vrij hevig in verscheidene Dorpen, op Pruissisch grondgebied, werwaard ik mij niet konde begeeven, heerschte.

Van *Grave* ben ik naar het dorp *Overasselt* gegaan, en van daar, na het bezoeken van nog eenige andere Dorpen, vervolgends naar *Wamel* teruggekeerd, zonder ergens veeziekte te ontmoeten, — onderweegs heb ik andermaal de besmette stallen onder *Afferden* bezogt; ten einde den voortgang der ziekte waarteneemen. — Ik vond verscheidene lijken van beesten, welke ik drie dagen te vooren krank had gezien, en deeze allen heb ik ontleed.

Thands moetende overgaan om natespeuren van welken aart deeze heerschende veeziekte is, zal ik beginnen met het optellen der toevallen, wel-

ke ik heb kunnen waarneemen, en deeze kortelijk vergelijken met het geen, dat aangaande de veeziekte, die, na geduurende veele jaaren in dit Gemeenebest gewoed te hebben, nu ſedert bijna twintig jaaren is opgehouden, opgeteekend te vinden is. Ten deezen einde heb ik CAMPER, VINK, en andere beroemde mannen, welke die *Epidemie* zeer naauwkeurig hebben gadegeſlagen, geraadpleegd.

Deeze ziekte tast, even gelijk voorheenen, alle Runderen, zonder onderſcheid van ouderdom of ſexe, aan; de melkkoeien ſchijnen evenwel hier het meeste te lijden.

Ook begint de krankheid genoegzaam op dezelfde wijze, dat is, gelijk bijna alle koortsziekten onder het vee zich laaten zien. — Eerst worden de lijders druilig; de eetlust vergaat; ſomtijds weigeren zij te drinken; herkaauwen onvolmaakt en bij tusſchenpoozingen; zij neemen naauwlijks eenig nieuw voedſel, zelfs geen drank, niettegenſtaande de aanwezige koorts, voorzeker dorst

moet

moet veroorzaken (*); zij worden onrustig, en eindelijk houdt de herkaauwing geheel op, wanneer zij waarlijk ziek zijn. Het knarsfen op de tanden voorheen opgemerkt, heb ik niet befpeurd.

De oogen, welke omtrent den aart der ziekten zoo veel beteekenen in beesten, even als in menfchen, ftonden in de voorige *Epidemie* bij den aanvang der ziekte reeds flaauw: waren, volgens VINK, fomwijlen in het begin rood, en dusdanig bij anderen alleen op het einde; het wenkvlies puilde uit.

Dit treurig uitzicht heb ik niet waargenomen, ten minfte niet bij den aanvang der ongefteldheid. De oogen ftonden namelijk zeer helder, doch waterachtig, en fcheenen bij fommigen uittepuilen: in

(*) Het weigeren van eeten en drinken hangt mogelijk ten deele af van de pijn, welke deeze dieren bij het flikken voorzeker gevoelen, daar alle de deelen, welke bij deeze werking moeten bewoogen worden, zoo aanmerkelijk gezwollen en opgefpannen zijn, gelijk zoo ftraks nader zal gezegd worden.

in eenen enkelen was het wit eenigzins roodachtig, en in het wenkvlies waren veele aderen niet zelden bovenmaten met bloed opgevuld. Dat deeze helderheid der oogen verdween, als de dood aanſtaande was, zal niemand bevreemden.

Dit onderſcheid ſchijnt ſaâmtehangen met het geheel verſchil dat ik mij verbeelde tusſchen deeze twee *Epidemiën* plaats te grijpen.

Voorheen namelijk beſpeurde men alle toevallen, welke zoo veele teekenen zijn, dat de ziekte het algemeen levensbeginſel aantast en onderdrukt. — Zulks heeft thands geen plaats.

De pols was toen met den aanvang reeds rasch, zwak en ongeſtadig; de lijders lieten hoofd en ooren hangen, tilden den ſtaart niet meer op, ſtonden overkootig; welk laatſte ik niet gaarn met ſommigen aan deeze ziekte bijzonder wil toeſchrijven; maar liever afleiden van die algemeene verzwakking, waardoor de beesten zich met moeite ſtaande houdende, als het ware wankelen; verder hielden alle natuurlijke werkingen der bijzondere or-

ga-

ganen op, uitgezonderd van die, welke door de ziekteſtof tegennatuurlijk werden geprikkeld, en deeze werkten dus ook tegennatuurlijk. — Er geſchiedde namelijk geene afſcheiding van melk, van pis, en de verteeringsorganen ſtonden of geheel ſtil, of door de ziekteſtof aangedaan, werkten zij verkeerd; van hier een miskleurige en ſtinkende afgang, ſomtijds zelfs met bloed vermengd. — En wanneer deeze ſtof het darmcanaal bovenmaate prikkelde, werd de afgang met geweld en onregelmatig uitgeworpen, hetgeen de boeren gewoon zijn *ſpellen* of *ſpuiten* te noemen. De lever bereidde geene natuurlijke gal meer, en de kracht ontbrak om de galblaas te ledigen, dus was deeze immer ſterk gezwollen, enz.

Zij, die den aart van het dierlijk levensbeginſel kennen, en weeten, dat als dit door eenige ziekte bij den mensch onderdrukt wordt, dan ſoortgelijke verſchijnſelen plaats hebben, zullen van deeze algemeene oorzaak alle de voorenaangehaalde verſchijnſelen daadelijk afleiden.

Dusdanig wordt in de tegenswoordige *Epidemie* het levensbeginſel niet onderdrukt.

De pols is wel rasch en ongeſtadig, gelijk in veele koortsziekten, maar niet zoo zeer zwak, zelfs in ſommige beesten eenigzins hard, ten ware de longen bovenmate bezet zijn, gelijk ik zoo aanſtonds zal zeggen, zoo dat de omloop des bloeds hier geheel belemmerd wordt.

Het zieke dier ſtaat vrij ſtevig, in den aanvang en eerſten voordgang der ziekte, op zijne beenen; het beweegt zich geduurig door gevoel van benaauwdheid in de ademhaling; het laat den kop niet hangen, rigt zijne ooren op en beweegt dezelven geſtadig.

Schoon de eetlust verdwijnt, gelijk in andere koortsziekten, wordt hier geen ſtilſtand in de werkingen aller organen waargenomen; de verteerings-werktuigen blijven meestal gezond, gelijk zoo ſtraks uit de ontleedingen nader blijken zal. Tegens het einde der ziekte verandert dit wel eenigzins, en de afgang, miskleurig en ontaart, loopt onwillig af; doch het eigentlijk *ſpuiten* wordt min-

der gemeen, dan voorheenen waargenomen. Ook vermindert tegens het einde het levensbeginzel, daar de onderdrukte ademhaaling en de hier van belemmerde bloedsomloop den behoorlijken prikkel niet langer aan de verſchillende organen aanvoeren.

Dan verder. In de voorige *Epidemie* was, gelijk uit de zoo evengenoemde verſchijnſelen der pols blijkt, beſtendig koorts, — ook deeze was hier, en wel eene die geduurig aanhoudt, zich beurtelings verheft, weder vermindert, maar niet afgaat.

Van hier dat toen, gelijk nu, de ooren, hoorens en lippen, bij afwisſeling, dan koud, dan heet zijn.

Niet min wezenlijk, zoo niet meerder zijn tot verſtand van den aard deezer ziekte, de toevallen welke met de ademhaaling in verband ſtaan.

In de voorige *Epidemie*, even gelijk nu, kugchen de zieke dieren geduurig, toonen meer of min moeilijkheid in het ademhaalen; uit ſnuit en neus-

ga-

gaten ontlast zich ſlijm, welke van verſchillende dikte ſomtijds etterachtig ſchijnt te worden. Met een woord, alle gevolgen van eene zoogenaamde *Catarrhale* ontäarting van het neusvlies, het binnenſte bekleedſel der luchtpijp en longen-buizen hebben plaats. — De ontleeding brengt deezen ziekenſtaat aan het oog.

Niet zelden, zoo wel voorheen, als nu, traanen de oogen, en dit vocht zelve ontäart, wordt ſomtijds dik en etterachtig. De ſamenhang der zenuwen, welke na de traanklieren loopen en zich door het aangedaane binnenſte neusvlies verſpreiden, geeft de reden van dit verſchijnſel.

Eindelijk is de afloop der tegenswoordige Ziekte minder aan eenen zekeren tijd gebonden, dan die der voorige. — Er ſterven thands dieren den tweeden dag der ziekte, en ik heb er een ontleed, welk den eenentwintigſten dag overleeden was.

In de voorige *Epidemie* heeft men van tijd tot tijd uitſlag over de huid, vooral in de liezen opgemerkt; van deezen heb ik niets kunnen ontdekken.

Dus verre van de toevalien.

Ter

Ter ontdekking van den aart deezer ziekte, brengt verder niet weinig toe, het geen door ontleeding wordt opgefpoord.

Hier zal ik wederom met elkanderen vergelijken, het geen anderen in de voorige Veeziekte, en ik, gedurende deeze mijne reize heb gezien.

Ik maak hier, gelijk te vooren, kortheidshalven, flechts gewag van dat geene, het welk hier vooral in aanmerking kan komen, beginnende met het geen in den onderbuik gezien wordt.

In de voorige *Epidemie* was het net bij veelen ontftoken, en met koud vuur aangedaan, kenbaar uit roode en zwarte plekken; eene gelijke ontaarting had in de maagen plaats: — de pens of eerfte maag was daarenboven fomtijds met veel lucht opgefpannen, en bevattede het ingenomen voedfel, zeer fterk bedorven en ftinkende. Door dit bederf van deeze ftoffe, zegt CAMPER, was het inwendige maagvlies als verftorven, en liet zich bij groote vellen aftrekken. — De hoeve of tweede maag, flechts een aanhangfel van den eerften, was gelijk de pens gefteld.

Het

Het menigvold, of boek, of derde maag, was in allen zeer ingetrokken; ontſtoken van buiten en met plekken; verder inwendig, als de beesten op ſtal ſtaan, opgevuld tusſchen de bladen met zeer harde, drooge, opeengepakte ſtoffe.

De lebbe of vierde maag werd meest ledig gevonden, dat is, zonder ſpijze, doch met lucht opgezet, en dan eens met bloedige gangraeneuſe ſtoffe bezet; dan zonder bloed met eene vloeibaare ſtoffe; die geelachtig en zeer ſtinkende was. Met een woord, de geheele maag was beſtendig ten allerſterkſten ontäart.

In het dunne gedarmte vertoonde zich dikwijls ſtinkend bloed. Het dikke bevattede dan eens bloed; dan eens eenen tegennatuurlijken afgang.

De mast of endeldarm was bij verſcheidenen zeer ontſtoken bij den aars en met bloedige ſtoffe rondsom den verharden drek bezet.

De lever was bij de meesten miskleurig en bedorven.

De galblaas was uitermaten opgezet en opgevuld met ſtinkende gal.

De

De milt was mede ontaart en van binnen als door ſtinkend bloed bedorven.

De nieren waren gezond, en de blaas meestal met pis opgevuld.

In koeijen die met kalf waren, was de lijfmoeder even als de pens ontſtoken en gevlekt.

Geheel anders heb ik in deeze *Epidemie* de buiksingewanden bevonden.

Het net was volkomen gezond, en bevattede in ſommige nog eene aanzienlijke hoeveelheid vet. — In één lijk was het ſlechts roodachtig.

De maagen waren uit- en inwendig zeer natuurlijk, uitgenomen in ééne koe, welker vierde maag roodachtig van zelfſtandigheid was. — Het binnenſte vlies was niet los, indien de lighaamen nog warm onderzogt werden. — Het voedſel was wel onverteerd, maar niet bedorven of ſtinkende. — De derde maag bevattede meest vocht, gemengd met eenig half verteerd voedſel, uitgezonderd in die eene koe, waar van zoo aanſtonds meer, welker derde maag zeer ſterk met onverteerd hooi was

op-

opgeſpannen. De vierde maag bevattede, even als de derde, eenig bijna verteerd hooi. In geene maag was tegennatuurlijke lucht.

De dunne darmen waren meestal ſaâmgetrokken, en even weinig, als de dikken ontſtoken of gevlekt, en bevatteden eene geele, groenachtige, ſlijmerige zelfſtandigheid, die evenwel niet ſtinkende was.

Een zeer aanmerkelijk verſchil had plaats in de ingewanden van die eene koe, wier net en vierde maag roodachtig waren, — deeze was negentien dagen ziek geweest, en had eenigzins andere toevallen gehad, dan de meeste overigen. Zij had geduurende haare ziekte minder ſlijm uit den bek en neus ontlast, maar had kop en ooren meer laaten hangen, en boven al aan eene geweldige diarrhée van dunne, ſtinkende ſtof gekwijnd. De dunne darmen van deeze waren met lucht opgevuld, derzelver zelfſtandigheid was rood, en vertoonde uitwendig eene groote menigte van opgezette bloedvaten, terwijl de fijne uiteinden deezer vaten door het binnenſte vlies verſpreid, zich

zoo-

zoodanig met bloed vervuld vertoonden, dat de geheele inwendige oppervlakte, als met uitgestort bloed geverwd scheen te zijn.

Ik zoude voorzeker gezegd hebben, dat hier bloed uitgestort was, indien ik niet met deeze ontäarding in menschen zeer bekend ware geweest.

Toen er voor drie jaaren een groot aantal Soldaaten in het Hanoversch Hospitaal te *Leyden*, aan eene langduurige galächtige diarrhée, somtijds het overblijfsel van persloop, overleed; en ik alle die lijken onderzogt, vond ik eene soortgelijke ziekelijke aandoening.

In het begin teekende ik op, dat de inwendige rok der darmen met bloed bezet was, niet alleen, wijl de couleur zulks scheen aantetoonen, maar vooral wijl de vingers op het aanraaken geverwd werden; dan wel dra leerde ik beter, wat er van de zaak was. — Nadat namelijk zulk eene darm voorzichtig was uitgenomen, geöpend en zagt uitgespoeld, vervolgends met een vergrootglas werd onderzogt, zag men alle de vaten

des binnenſten darm-roks geheel, en als door de best gelukte kunſtige opſpuiting, met bloed opgeſpannen, zoo dat echter niets was uitgeſtort; op de minſte drukking braken die fijne vaten en gaven het bevatte bloed, waarmede de vingeren beſmet werden. — Hier had in allen opzichte hetzelfde plaats.

De lever was verder in deeze ziekte genoegzaam gezond; de galblaas opgevuld, maar noch met dunne, noch met ſtinkende gal.

In bijna allen was deeze dik en hoog groen, in twee orange geel, — dan in de koe, waar van ik zoo even het darm-canaal beſchreef, had wederom een groot verſchil plaats, en wel diezelfde ontäarting, welke ik voorheen in menſchen aan eene *diarrhoea chronica bilioſa* overleeden, had waargenomen. — De lever was eenigermate verhard, en aan de onderſte holle oppervlakte donker grijs van kleur, terwijl de galblaas zeer ſterk opgezet, zeer dikke, taaie en zwartachtige orange gal bevattede. — Met deeze gal was de ſlijmerige ſtof, die in het darm-canaal voor handen was, geverwd.

In

In de milt heb ik niets tegennatuurlijks waargenomen, — desgelijks niets in de nieren, blaas, en lijfmoeder.

Grooter overeenkomst heeft er plaats, ten aanzien der ontäarting van de ingewanden der borst in de voorige en tegenswoordige veeziekte.

„ De longen, zegt CAMPER, welke gemeen„ lijk eene bleeke kleur hebben, eenigzins rood„ achtig, zijn in de meesten hier of daar ontsto„ ken, en met purperen vlekken bezet; het kou„ de vuur is bij wijlen in de eene kwabbe meer „ dan in de andere. Ik heb er gezien, vervolgt „ hij, die geheel verstorvene kwabben hadden, „ zoodat men er insnijdende, niet dan het zwarte „ bloed zonder onderscheid van luchtblaasjens ge„ waar werd. In verscheidenen is de lucht in „ het celluleuse vlies tusschen de luchtblaasjens „ in; dat is, *Emphysema.* —

„ De luchtpijp is in sommigen van binnen le„ dig, het vlies met roode, purperen en gan„ graeneuse vlekjens, of wel geheel en al over „ met koud vuur bezet; in anderen is het als

 „ met

„ met een dun etterächtig vlies overtoogen, maar „ in de meesten met een wit ſchuim geheel op- „ gevuld. Dit ſchuim bepaalt zich niet tot de „ luchtpijp alleen, maar loopt de longen door, „ zoo verre men de takjens der luchtäder vervol- „ gen kan. — De ſtrot is in allen ontſtoken; „ doch allermeest in die zoo veel ſchuim in de „ luchtpijpen hebben." Dus verre CAMPER.

Bij het openen der borst ontdekte ik ſoortgelijke ontäarting der longen. — Een aanzienlijk deel derzelven, ſomtijds ſlechts aan de eene zijde, ſomtijds aan weêrskanten der borstholte, ſomtijds in eene, ſomtijds in meer kwabben te gelijk, was uitwendig donkerrood van kleur, op het aanvoelen week, en zwaar. Bij het dóorſnijden vertoonde zich de zelfſtandigheid vleeſchig en ſlijmerig, en door drukken ontlastte zich bloedig water. — De zelfſtandigheid der long zelve was dus verdikt en ontäart, zoo dat zich hier geene luchtblaasjens meer vertoonden. — In eene koe, welke zeer kort, maar allergeweldigst ziek was geweest, was de buitenſte oppervlakte der

long

long met een zoogenaamd vlies, als uit *lympha coagulabilis* beſtaande, (dergelijke men na oppervlakkige ontſteekingen op de ingewanden vindt), bezet. — In de koe, wier bijzondere darm-ontäarting zoo even beſchreven is, waren de longen uitwendig gezond.

Hier was dus dezelfde toeſtand in de longen als in de voorige *Epidemie;* welken ik echter niet gaarn aan koud vuur wil toeſchrijven. Het is eene bijzondere ontäarding, eene bijzondere ſoort van ontſteeking. — In koud vuur, gelijk in de longen van het hoornvee ſomtijds na het zoogenaamde longevuur beſpeurd wordt, is de zelfſtandigheid van dit ingewand, zoo week en murw, dat de minſte aanraaking of drukking genoegzaam is, om dezelve in een pap te veranderen: — hoe het zij, de gezegde ontäarding der longen, ſchoon zeer wezenlijk in deeze ziekte, ſchijnt te volgen op eene andere, welke zich in de luchtpijp, en deszelfs verdeelingen; dat is, in de longen-buizen doet zien, — bij het openen der luchtpijp, namelijk, en der longen-buizen, vooral ter plaat-

ſe, alwaar de long zelf is opgezet, ontdekt zich dikke taaije ſlijm, geelachtig of groenachtig, volkomen gelijk aan die, welke uit bek en neus ontlast wordt. — Deeze buizen zijn met die ſlijm opgevuld, zoo dat er geen plaats overig blijft ter doorlaating der lucht.

Neemt men deeze ſlijm voorzichtig weg, dan vertoonen zich de inwendige wanden der buizen, opgezet, verdikt en dus ontäard; ſomtijds zijn de vaten der binnenſte oppervlakte zoodanig met bloed opgeſpannen, dat ze een bloederig bekleedſel ſchijnen te hebben. —

Deeze ontaarting, die eigenäartig is, en die ik, wijl ik dezelve in *Catarrhale* ziekten alleen gevonden heb, de *Catarrhale* noeme, is oorzaak, dat die dikke, tegennatuurlijke, en dikwijls etterachtige ſlijm wordt afgeſcheiden; hier door wordt in eene ſamengeſtelde reden de ademhaling belemmerd, benaauwdheid geboren, welke toeneemende, eindelijk het dier doet ſtikken. — In eene ſamengeſtelde reden, zeg ik, wordt de ademhaling belemmerd, eerst door de ontäarting der luchtbuizen

en

en longecelletjens, en dan door de opſtoppende ſlijm, welke niet genoegzaam kan uitgedreeven worden.

In die koe, wier longen uiterlijk gezond waren, bevond ik evenwel de luchtbuizen, ſchoon minder dan bij anderen, *Catarrhaal* ontäard en tot in de kleinſte verdeelingen op verſcheidene plaatſen met etterachtigen ſlijm opgezet.

In een ander lijk, wiens longen aan de eene zijde zeer ſterk waren aangedaan, en 't welk lang was ziek geweest, trof ik eene ſoort van kleine abcesſen aan, hoedanigen na *Catarrhale* ziekten niet zelden ook bij menſchen gevonden worden.

De ſtrot, en zoo veel ik van het inwendig keel- en neusvlies heb kunnen nagaan, ook deezen waren op ſoortgelijke wijze aangedaan als het inwendig vlies der luchtpijp.

Aan de tong heb ik niets bijzonders waargenomen. — Dezelve was meestal droog en bleek.

Na dus verflag gedaan te hebben van het geen ik zoo in de kranken als in de lijken heb opgemerkt, is het, mijns bedunkens, niet moeilijk om den aart der thands plaats hebbende Veeziekte, in vergelijking met die te vooren gewoed heeft, te bepaalen.

Nadat wij federt eenige der laatstverloopene jaaren meer naauwkeurige begrippen, ten aanzien der *Catarrhale* ziekten hebben gekreegen, dan men te vooren had, zoo fchijnt het mij toe niet twijffelachtig te zijn, dat zoo wel de tegenswoordige Veeziekte, als die te vooren is waargenomen, behoort onder dit foort van ongefteldheden gerangfchikt te worden. — In beide is dezelfde ontäarding in de wegen ter ademhaling gefchikt, welke wij thands kennen, voor de oorzaak der *Catarrhale* ongemakken; in beide *Epidemiën*, hebben ook de toevallen plaats, die het *Catarrhale* verzellen. — Hier toe behooren koorts, ligte hoest, of kuch, traanen der oogen, uitwerpen van flijm, welke

eerst

eerst dun is, en naderhand verdikt, benaauwde ademhaaling, en de dood, verzelt met die verſchijnſelen, welken met het ſtikken gepaard gaan. — Verder komen ook hiermede overeen alle de andere toevallen zoo even opgegeeven, welken Geneeskundigen overvloedig weeten, dat in de *Catarrhale* ziektens veelal gezien worden. — Als daar zijn dunne en ſtinkende afgang, — onwillige afloop van *faeces*, ontlasting van bloed enz.

Dan, gelijk de *Catarrhale* koorts in menſchen zelden enkelvoudig is, maar veelal met andere ongeſteldheden verëenigd, of door deeze bijzonder gewijzigd, zoo heeft zulks ook hier plaats, en dit maakt het onderſcheid der tegenswoordige en voorige *Epidemie* uit. — En hier van hangen ook de bijzondere verſchijnſelen af, welke in bijzondere dieren worden gezien.

Voor heenen was dezelve veel meer gepaard dan tegenswoordig met die algemeene onderdrukking van het levensbeginſel, waar uit wij de zoogenaamde rotziekten kennen, en waar door een enkelvoudige *Catarrhale* koorts in eene kwaadaardige rot-

 tige

tige verandert. — Dit toonen alle de verschijnsefen bevoorens opgegeeven, dit toont zelfs de ontäarding van maagen en darmcanaal, kunnende ik verzekeren, deeze zelfde in bijna alle menschenlijken, aan rotkoortsen overleeden, hoedanigen ik zeer veelen ontleed heb, gevonden te hebben. — Mogelijk is het ook hier aan toeteschrijven, dat men voorheen bij de zieke runderen het knarssen op de tanden waarnam, wijl het bekend is, dat menschen door kwaadäardige zoogenaamde rotächtige zinkingskoortsen gefolterd, ook dit verschijnsel zeer dikwijls opleveren.

Thands is deeze kwaadäardige aandoening van rotkoorts, ten minsten tot nog toe, niet voorhanden, en hier door moet en besmettingsvermogen, en boosaardigheid der ziekte, veel minder zijn; maar de *Catarrhale* aandoening is thands zoo geweldig, dat zij nog hoogstgevaarlijk en doodelijk wordt, niet alleen door strottenhoofd en longenbuizen te ontäarden, maar ook door de geheele zelfstandigheid der long zoodanig te veranderen, dat deeze ongeschikt zijnde tot verdere werking,

de

de bloedsomloop eerst belemmerd, wel dra gestuit wordt, en het aangedaane dier zeer benaauwd omkoomt.

Dit is dan de algmeeene staat der tegenswoordige ziekte; doch deeze lijdt in de bijzondere gestellen, even als in de menschen, bijzondere wijzingen, waar op hij vooral zal moeten acht geeven, welke de behandeling deezer lijders op zich wil neemen; somtijds is dezelve meer imflammatoir, en dan kan eene aderlating te pas komen, welke echter over het geheel schadelijk is, gelijk ik reeds door de uitkomst weet, en dit is geen wonder, wijl er de krachten door worden verminderd, die zoo hoognoodig zijn, om de uitwerkselen der ziekte tegen te staan en te boven te komen.

Somwijlen, om hier van geene andere wijzingen deezer ziekte te spreeken, valt de *Catarrhale* stoffe, als het ware, op de verteeringsorganen, dan veranderen veele toevallen, en er worden in de lijken die verschijnselen ontdekt, welke ik zoo even met een voorbeeld uit de ontleeding van eene

aan

aan deeze ziekte overleedene koe heb aangeteekend. — In kwaadäardige rotächtige zinkingskoortfen, worden dus de verteeringsorganen het meett ziekelijk aangedaan, maar dit kan in alle *Catarrhale* ziektens plaats hebben. Intusfchen is de wijze van aandoening verfchillend, gelijk ik met waarneemingen kan toonen.

Hier mede zoude ik van den aart der ziekte kunnen afftappen, ware er niet een zeer gewigtig artikel ter behandeling over, dat namelijk der befmettelijkheid.

De befmettelijkheid der voorige *Epidemie* is nog in versch geheugen, en aan die der tegenswoordige is mede niet te twijffelen; fchoon het mij toegefcheenen is, dat ze echter nu minder gemakkelijk van den eenen ftal tot den anderen overgaat, dan voorheen.

Het is mij waarfchijnelijk voorgekomen, dat deeze ziekte zich tusfchen *Maas* en *Waal* het eerst heeft geöpenbaard, op een ftal onder *Deest*, en, door het vervoeren van runderen, zich naar elders

ders verspreid heeft. Ook ſchijnt het, dat door een veemarkt op Pruisſiſchen bodem, deeze krankheid door het land van *Cuyk* gebragt is; — mogelijk heeft de ziekte van dien ſtal onder *Deest* den naauwſten ſamenhang met die veemarkt; — dan in het begin dachten zij, die de ziekte het eerst waarnamen, niet om eene beſmettelijke veeziekte, welke of naa verwand of dezelfde is, als die voor eenige jaaren in deeze landen gewoed heeft.

Hoe het zij, gezonde beesten worden niet beſmet; ten minſten voor het tegendeel is geen eene waarneeming voorhanden, ten zij dezelve in tegenswoordigheid met anderen, welke reeds krank zijn, verkeeren; — konde men dus ſlechts voor eenigen tijd verhinderen, dat in die ſtreeken, alwaar de veeziekte thands plaats heeft, geen rundvee hoegenaamd en onder welk voorwendſel ook van den eenen ſtal naar den anderen, of zelfs over den gemeenen weg vervoerd wierde; er is alle hoop, dat deeze geduchte krankheid ſpoedig zoude ophouden, ten zij dezelve elders

zon-

zonder befmetting, gelijk ik zeer mogelijk houde, op nieuw ontftaan mogt.

Dat deeze ziekte befmettelijk zij, behoeft geen verder bewijs; het is bijkans overtollig hier nog aantemerken, dat door één befmet rund de ziekte over uitgeftrekte ftallen gebragt is.

Dan, hier koomt eene andere vraag in aanmerking, of namelijk ook de lijken van dieren aan de veeziekte geftorven, en derzelver deelen in ftaat zijn om de befmetting voortteplanten? — Schoon het geen ik ten deezen opzichte voortedraagen heb, mogelijk nog niet genoegzaam zal gerekend worden, om deeze vraag volkomen te beflisfen; kan hetzelve echter gelegenheid geeven, dat ook anderen met mij hierop bedacht, eindelijk met volle zekerheid zullen kunnen bepaalen, wat men in deezen te gelooven hebbe.

Van alle tijden is het gevoelen aangenomen, dat lijken van menfchen en dieren aan befmettelijke ziekten overleeden, ook na den dood befmettelijk waren. — Intusfchen heb ik nergens kunnen ontdekken, of dit gevoelen, gelijk oneindig

vee-

veele anderen, die ook als waarheden zijn aangenomen; flechts in vooroordeel of in zekere waarneemingen gegrond zij, — van hier heb ik gemeend, de zaak zelve te moeten onderzoeken.

De Theorie, welke ik mij van befmettelijke ziekten vormde, was tegen het gemeen gevoelen; maar deeze Theorie konde wel aanleiding geeven om de natuur door proeven te ondervraagen; doch nimmer dienen om vooraf te bepaalen, hoedanig zij werkte. — Inmiddels heeft deeze befchouwing van den aart der befmettelijke ziekten aan mij meerder ftoutheid gegeeven, dan ik anders zoude gehad hebben, om lijken van menfchen, aan befmettelijke ziekten geftorven, niet alleen aan te raaken, maar ook zelfs kort na den dood, te ontleeden. — Dus behandelde ik veele lijken van lijders door persloop, rotkoortfen, kwaadäardige zinkingskoortfen en andere ziekten, meer of min befmettelijk gehouden, en nimmer heb ik, of eenige dier jongelingen, welke mij telkens ijverig bijftonden, het minfte ongemak geleeden.

Daar

Daar nu de tegenswoordige en voorheen waargenomene veeziekte, zoo veel overeenkomst met de een of andere der zoo evengenoemde ongesteldheden heeft, en deezen na den dood niet besmetten, is de *Analogie* voorzeker tegen de besmettelijkheid der lijken.

Ook is het mij gelukt directe waarneemingen op te doen.

Een Schoenmaker te *Afferden*, kocht voor agttien jaaren, ten tijde, dat aldaar de veeziekte heerschte, veele huiden van beesten, aan die ziekte overleeden; bragt dezelven met zoo weinige voorzorg in zijn stal, dat de gezonde runderen er dikwijls aan lekten, en hij bleef van de besmetting vrij.

Jakob van Harem, thands Schoenmaker onder *Opperasselt*, heeft mij verzekerd, dat hij, in den tijd der voorige veeziekte, in het dorp *Zeeland*, aan de andere zijde der Maas gelegen, woonende, zeer dikwijls in éénе week vijftig huiden van gestorvene runderen in huis gehad had, zonder de minste aandoening door dezelven op zijne drie beesten te bespeuren.

On-

Onder *Wychem*, heb ik eenen anderen Schoenmaaker, Klaas Janssen, bezogt, welke ten sterksten betuigde, dat hij mede in de voorige *Epidemie* veele versche huiden had opgekocht, en dezelve in de nabijheid van zijne vier koeien had uitgewoogen, zonder eenige de minste nadeelige uitwerking, — hij voegde er bij, dat dagelijks met denzelfden kruiwagen, waar mede de vellen werden aangehaald, en welke dus telkens met bloed besmet was, het groen voeder voor zijne beesten werd aangebragt, alles zonder nadeelig gevolg.

Een gelijkluidend getuigenis, heb ik nog te *Nymwegen* van een leerlooijer vernomen.

Hoe het moge zijn, het is er echter verre af, dat de zorg der Landsbestierderen overtollig zoude zijn in het verbieden van vervoering en bewaaring van eenige deelen van deeze lijken; zoo lang immers de zaak nog niet ten vollen beslist is, is het beter te veel, dan te weinig voorzorgen, ter voorkoming der verspreiding van de besmetting, te gebruiken.

Konde het intusschen voor zeker gehouden wor-

den, dat de lijken niet besmetten, zoude ten minsten een deel der schade, door de veeziekte veroorzaakt, worden weggenomen; — ook zoude men, ten aanzien van de huiden, nog deeze voorzorg kunnen gebruiken, dat bevolen werd dezelve terstond, nadat dezelve op eene geschikte plaats zouden afgetrokken zijn, met kalk te doen bestrijken.

Ik kan niet voorbij, hier nog eene waarneeming bij te voegen, welke aantoont, dat de besmetting door rottende lijken van beesten, aan de veeziekte overleeden, niet gemakkelijk wordt voortgeplant.

Een der eigenaars van die boerenwooningen, onder *Afferden* gelegen, welke aan elkander grenzen, en nu beiden de veeziekte hebben, verhaalde, dat, ten tijde der voorige sterfte onder het rundvee, zijne wooning gebruikt werd, door eenen anderen boer, welke met zijn nabuur in onmin leefde. — Een van hun beiden kreeg de ziekte onder zijn vee; de andere bleef vrij, en de kwaadäartigheid des eersten ging zoo ver, dat

hij

hij alle de lijken in de meest mogelijke nabijheid van den ſtal zijns buurmans liet begraven, en met zoo weinig aarde bedekken, dat de ſtank der rottende runderen op deezen ſtal bijna ondraaglijk was, — met dit al was de bewooner toen van alle beſmetting onder zijn vee bevrijd gebleeven.

Dat verder deeze ziekte, gelijk de voorige, noch menſchen, noch ander vee beſmet, is uit veele waarneemingen zeker. Ik kan er eene bijvoegen, welke *ik* tegen mijnen wil genomen heb. — Toen ik den 29 December te *Afferden* bezig was, met het ontleden van eene geſtorvene koe, en ik de ſterk ontäarde long, welke met etterachtigen ſlijm, het onmiddelijk uitwerkſel der ziekte, (waar mede men, indien het uit levendige dieren genoomen wordt, de krankheid aan andere runderen door inënting kan mededeelen) opgevuld was, naauwkeurig onderzogt; had ik het ongeluk mijnen middelſten vinger van de rechterhand, ſterk met dien ſlijm bezoeteld, te kwetſen, zoo dat bloed volgde.

Ik was desniettegenſtaande genoodzaakt voorte-vaaren, en dus was de ziekte aan mij waarlijk ingeënt. Hoe zeer ik op mijne Theorie ſterk was, kan ik niet ontkennen, eenige ongerustheid gehad te hebben, vooral toen het wondje s'anderen daags ontſtoken was. Dan ſedert dien tijd is de ontſteeking verminderd, en heden den 2. January geheel verdweenen.

Sterker beſmetting van deeze Veeziekte door eenig deel van een lijk, kan men voorzeker ten aanzien van den mensch niet hebben.

Wat verder aangaat, middelen van voorbehoeding tegens de verſpreiding der Veeziekte; omtrent deezen heb ik niets nieuws op mijne reize waargenomen. — Zoo lang men geene volleedige kennis heeft, aangaande de wijze, waarop deeze ziekte wordt voordgeplant, koomt alles hier op aan, dat door politique middelen, de communicatie van verdacht Vee, met dat, het geen gezond is, worde afgeſneden.

Ein-

Eindelijk moet ik ook hier, ſchoon voorloopig, een woord ſpreeken, over het geen men in het werk kunne ſtellen ter geneezing en afwending deezer geduchte krankheid.

Ik meen den aart der ziekte boven bepaald te hebben, en hier door een grooten ſtap te hebben gedaan, om op geneeskundige gronden, met hoop van eenigen gunſtigen uitſlag, eene geneezingswijze te onderneemen.

Daadelijk heb ik hier mede een aanvang gemaakt, doch gij zult mij, vertrouw ik, verſchoonen, dat ik dezelve hier niet bepaaldelijk opgeeve. 't Is noodig, dat zij eerst beproefd worde, en dan de uitkoomst, hoedanig die ook moge zijn, worde bekend gemaakt. —

Daar ik ter plaatſen alwaar de ziekte thands heerscht, wegens mijne andere betrekkingen niet heb kunnen vertoeven, heb ik mijne gedachten aan verſcheidene ervaarene mannen medegedeeld,

 en

en onder ons die correspondentie vastgesteld, welke ter verdere ontwikkeling van dit allerbelangrijkst stuk strekken kan. — Hier komt bij, dat indien men eenige geneesmiddelen openlijk voorstelt, eer de wijze waarop, de tijd wanneer, en de omstandigheden waar in, dezelve kunnen en moeten gebruikt worden, naauwkeurig bepaald zijn, het geen alleen door veele proeven kan geschieden, zulke geneesmiddelen door allen en in alle tijden, ook die ongeschikt zijn, worden aangewend, hier door mislukken, en zoo gevaar loopen van alle achting te verliezen.

Schoon ik hoop voede, gegrond op den aard der ziekte, als kunnende een diergelijke in 's menschen lighaamen door kunst worden overwonnen, dat men ook ten eeniger tijde ten aanzien van het vee met eenen gelukkigen uitslag iets zal kunnen onderneemen, zijn er echter veele zwarigheden, die de zaak altijd zeer moeilijk zullen maaken, en dikwijls doen mislukken.

Eerstelijk, zoo dra de ziekte zoo verre gekomen is, dat die groote ontäarding der long, van welke

bo-

boven gesproken is, en waar door het geheele maaksel van dit ingewand bedorven is, plaats heeft, dan geloof ik, op grond der analogie, dat het bijna onmogelijk is de krankheid door geneesmiddelen te beteren.

Het is bekend hoe zelden de kunst in staat is de sterk verdorvene *organisatie* in eenig ingewand te herstellen, zelfs de beschouwing van het geen door geneesmiddelen kan gedaan worden, schijnt van vooren de groote moeilijkheid hier van te bewijzen. — Al wat er dus van geneesmiddelen kan verwacht worden, bepaalt zich vooral tot het begin der ziekte, eer de ademhaling zoo aanmerkelijk belemmerd is.

Ten tweeden. Eene andere moeilijkheid om bij hoornvee met geneesmiddelen uittewerken het geen men door dezelve bij menschen, zelfs bij paarden vermag, volgt uit het bijzonder maaksel der ingewanden, vooral der maag, van herkaauwende dieren. — Het is bekend, dat deeze uit vier zakken bestaat, dat geen droog voedsel, althands uit den eersten en tweeden zak, in den der-

den zak of maag komen kan, ten zij na de herkaauwing. Daar dus in deeze ziekte de herkaauwing ophoudt, ſpreekt het van zelfs, dat alle drooge of half drooge geneesmiddelen, bij het hoornvee, veel minder dan bij menſchen, zullen kunnen uitwerken. — Vloeibaare zelfſtandigheden, gaan, wel is waar, terſtond naar de derde maag, doch ook niet geheel, en terwijl de hoeveelheid onzeker is, welke zich in de eerſte maag of pens zal begeeven, en dus vermengd met de groote hoeveelheid onverteerd voedſel, het welk dezelve altijd bevat, geheel nutteloos worden, moeten ook vloeibaare geneesmiddelen hier door verbaazend veel van hun werkvermogen verliezen, en bijkans altijd onzeker zijn.

Ten derden. Daar uit het te vooren gezegde, omtrent den aart der ziekte wel blijkt, dat dezelve eenig hoofdcharacter heeft, waar op altijd zal moeten achtgegeeven worden, is het desniettemin zeker, dat deeze krankheid in de bijzondere geſtellen en onder veranderde omſtandigheden bij de dieren, even als bij de menſchen in iedere

Epi-

Epidemie, bijzondere wijzingen ondergaat, en ſamenſtellingen van ongeſteldheden doet zien, op welke de vee-arts, zal hij gelukkig ſlaagen, zeer naauwkeurig acht moet geeven, — dan waar zijn in ons Land de vee-artzen, welke hier toe behoorlijke grondige kennis hebben? Er wordt bij eenen vee-arts even veel kundigheid vereischt, als bij den bekwaamen geneesmeester van menſchen. Zoo lang de Nederlanders, wier welvaart zoo naauw met de kennis der veeziekten verbonden is, zich niet met ernst op de vee-artzenijkunde toeleggen, en Geneeskundigen het niet meer beneden hunne waardigheid rekenen, om zoo wel het zieke paard en rund, als den mensch te onderzoeken en bijteſtaan, is er over het geheel weinig goeds van de kloekzinnigſte poogingen te wachten; — wanneer, men vergeeve mij dit zeggen! zullen mijne Landgenooten met daaden toonen, dat zij niets beneden 's menſchen waardigheid achten, dan dat hij minder nuttig voor den Burgerſtaat leeft, dan zijne krachten en vermogens toelaaten.

Hoewel ik bij dit alles veel zoude kunnen en moeten toevoegen, vinde ik mij genoodzaakt om dit Rapport hier mede te besluiten, als hebbende niets anders thands voorgenomen; dan voorloopig het resultaat van het geen, dat ik op mijne reize gezien en gedacht hebbe, optegeeven.

Mogten mijne poogingen eenigzins strekken, ter bereiking van het groote oogmerk, waartoe ik deeze streeken van ons Gemeenebest bezogt hebbe, en beäntwoorden aan het vertrouwen, het geen de Landsbestuurderen in mij hebben gelieven te stellen, mijne belooning zoude volkoomen zijn!

Daar ik gemeend hebbe geen tijd te mogen verzuimen, en dus terstond bij mijne terugkomst verslag van het geen dat ik bevonden heb, te moeten doen, zoo is dit Rapport op reize opgemaakt, waardoor ik, noch mijne boekerij, noch

aantekeningen heb kunnen gebruiken. Hier door ontbreekt er veel aan die gedaante, welke ik aan dit ſtuk wenschte te geeven, en hieromtrent moet ik vooral uwe toegeevenheid verzoeken.

Behaagt eenigzins het geen ik thands aanbiede; ik zal mij beijveren, om bijaldien deeze Veeziekte mogt aanhouden, alles opteſpooren en mijnen Landgenooten aantebieden, het geen ik tot derzelver nader verſtand bij een zal kunnen verzamelen.

S. J. BRUGMANS.

Utrecht den
2 January
1797.